

Kőrös József

Pest, 1844. április 20. – Budapest, 1906. június 23.
Statisztikus, író, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

Eredeti neve 1869-ig Hajduska volt, akkor felvette a Kőrösi nevet, majd amikor 1896-ban munkássága elismerésül nemesi címet nyert a szántói előnévvel, vezetéknevét Kőrösyre változtatta. Apja, Hajduska József, pesti zsidó kereskedő volt, aki miután tönkrement, Békés vármegyébe költözött gazdálkodni, tehetséges, félárva fiát pedig fővárosi orvos sógorára, Pollák Henrikre bízta.

Gimnáziumi tanulmányait Pesten végezte, azok befejeztével azonban nem állt módjában továbbtanulni, ezért statisztikusi munkát vállalt az EMÁBT-nél. Munkája mellett rendkívüli hallgatóként az egyetemen Kautz Gyula és Konek Sándor nemzetgazdaságtani és statisztikai óráit látogatta, illetve nyelveket tanult.

Pályája kezdetétől figyelemmel kísérte a városlakók szegénységének, gazdagságának, műveltségi szintjének alakulását, egészségi és szellemi állapotát, a fővárosi lakásviszonyokat, és cikkeket írt megfigyeléseiről. Kemény Zsigmond ezen írásai alapján megbízta a *Pesti Napló* nemzetgazdasági rovatának vezetésével. Ezzel párhuzamosan felfigyelt cikkeire Gorove István földművelés-, ipar-, és kereskedelemügyi miniszter is, aki a minisztérium statisztikai osztályára hívta, és az OST tagjává nevezte ki 1867-ben. A *Pesti Napló*-ból kiváló újságírókhoz csatlakozva részt vett a *Reform* című politikai lap megalapításában, ahol szintén a közgazdasági rovatot felügyelte.

1869 végén pályázat alapján kinevezték az újonnan szervezett Pestvárosi Statisztikai Hivatal élére. A hivatal igazgatójaként, huszonöt évesen, az akkoriban példaképnek tekintett belga és francia statisztikai hivatalok mintájára igyekezett kiépíteni a korszerű nagyvárosi statisztikát, s rövid tanulmányutat tett a bécsi és a berlini statisztikai intézményekbe. A hivatali munka szerény feltételek közepette indult, mindössze három munkatárs alkalmazását engedélyezték, de az alacsony jövedelmezés miatt azokat is nehéz volt betölteni, valamint erős volt a fluktuáció is. A főváros három részének 1873. évi egyesítésekor létrejött Budapest, az intézmény ettől kezdve Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala néven működött. A személyi állomány ennek ellenére – a belügyminisztérium ellenállása miatt – csak nagyon lassan gyarapodhatott. A közel sem optimális körülmények dacára azonban az intézmény hamar követendő mintát nyújtott a külföldi városi statisztikai hivatalok számára.

Fő törekvése volt, hogy az országos statisztikai szolgálat mellett azonos súllyal működjenek a főváros igényeit szem előtt tartó és kielégítő statisztikai intézmény is. Négy fővárosi népszámlálás (köztük az első önálló hivatalos, 1870-ben végrehajtott magyar népszámlálás), az 1876., az 1886. és az 1896. évi évtizedközi népösszeírás, továbbá az 1871-es, az 1883-as és az 1885-ös iparstatisztikai felvétel fővárosi szervezése és levezénylése köthető személyéhez. A népszámlálások fővárosi eredményeit több nyelven is kiadták.

Hivatalvezetőként is foglalkozott a nagyvárosi nyomorral, az 1870. évi népszámlálás adatai alapján például kendőzetlenül feltárta a főváros nyomorát, a lakosság körében dúló járványokat, az elviselhetetlen lakáshelyzetet, a csatornázás hiányát. Összeütközéseket is vállalva következetesen ragaszkodott ahhoz, hogy a hivatal a partnerek, megrendelők igényein túl, magas tudományos szinten végezze elemző tevékenységét. A jelentéseiben feltárt – gyakran külföldön is publikált – negatívumokat (például magas halandóság, rossz közegészségügyi viszonyok) sokszor igaztalanul, s a város hírért rontó megnyilatkozásnak tartották az érdekelt szakmai-hivatali körök. Munkássága alapján a főváros vezetése több közhasznú döntést hozott, ilyen például az iskolakötelesekorú gyermekek összeírása, a Fővárosi Könyvtár (a mai FSZEK) megalapításának kezdeményezése, gyűjteményi magjának összegyűjtése, a tűzkár-pénztár létrehozása, a tandíjak szabályozása. Ugyancsak indítványozta Budapest közegészségügyének javítását, amelynek egyik eredménye a

fővárosi járványkórház létrehozása volt 1886-ban. A járványos betegségek korszerű megelőzésére javasolta a kötelező bejelentést, a betegek elkülönítésének kényszerét, a hatósági fertőtlenítés megszervezését. Tagja volt annak az 1874-ben felállított bizottságnak, amelynek javaslata előmozdította a Fővárosi Közraktárak és az Elevátor-ház felépítésének ügyét.

1883-tól a BKMTE-n a statisztika magántanáráként oktatott, majd 1896-ban a kolozsvári FJTE díszdoktora lett.

Az 1896. évi országgyűlési választásokon a Szabadelvű Párt képviselőjelöltje volt a szobranci kerületben, Ung vármegyében, ám a választásokon alulmaradt az ellenzéki Nemzeti Párt jelöltjével szemben.

Tudományos munkája elismeréseképpen az MTA 1879-ben levelező, majd 1903-ban rendes tagjává választotta. 1880-as székfoglaló előadásának címe *A nemzetközi statisztika és a kongresszusok* volt. Második székfoglaló előadásához éveken át készítette az MTA tudományos tevékenységét statisztikai szempontból feldolgozó monográfiáját, ám 1906-os halála megakadályozta annak megtartását. Évekig betöltötte az MTA Statisztikai és Nemzetgazdasági Bizottságának jegyzői tisztségét, szerkesztette a *Nemzetgazdasági írók tárá*t és a *Megyei monográfiákat*.

Egyik szervezője volt az 1876-ban Budapesten rendezett, nagy sikerű nemzetközi statisztikai kongresszusnak. Az 1872-es szentpétervári kongresszuson megbízták a nagyvárosok népmozgalmának és pénzügyi statisztikájának szerkesztésével, aminek két idegen nyelvű kötet mellett a *Bulletin annuel des finances des grandes villes* című kiadvány 1877 és 1886 között megjelent tíz évfolyamának közreadásával tett eleget. A budapesti kongresszus kezdeményezésére 1878-ban *Bulletin hebdomadaire de statistique internationale* címmel a magyar és kelet-európai városok népmozgalmát bemutató, tizenhét évfolyamot megért kiadványt szervezett. Hunfalvy Jánossal és Keleti Károllyal együtt részt vett az 1885-től működő ISI megalapításában, és aktívan közreműködött annak tevékenységében is. Javaslatot tett egy világnépszámlálásra, amely bár nem valósult meg, de a kezdeményezése a modern demográfia igen korai megnyilvánulásának tekinthető.

Bár fiatal korában tanulmányait félbe kellett szakítania, önképzéssel eljutott a tudomány legmagasabb csúcsáig, az akadémiai tagságig, s külföldön az egyik legismertebb magyar statisztikus-sá vált.

Sokoldalúságát és elismertségét jelzi, hogy nemcsak szűken vett szakmájával kapcsolatban kérték ki tanácsát. Emlékirat elkészítésével bízta meg az 1881. évi brüsszeli Közoktatásügyi Kongresszus, az 1882. évi berlini Közegészségügyi Kiállítás, az 1887. évi washingtoni nemzetközi kongresszus, a londoni statisztikai társulat is. Világszerte tagja volt a jelentősebb statisztikai, demográfiai, orvosi társaságoknak. A belga Commission Centrale de Statistique kültagja, a londoni, a svájci és az észak-amerikai statisztikai társulat, a British Economical Association, a philadelphiai orvosi egyetem, az orosz közegészségügyi társulat és a finnországi közegészségügyi egyesület tagja volt. Betöltötte az MKT osztályelnöki pozícióját. A Budapesti Királyi Orvosegyesület, a montreali Société d'hygiène de la province de Quebeque, a bordeauxi Société d'hygiène, a párizsi Société de l'hygiène de l'enfance és Association pour les logements à bon marché levelező tagként tudhatta sorai között. A Felvidéki Magyar Közművelődési egyesület igazgató-választmányi tagja, a szentpétervári oktatási múzeum beltárgya, valamint az MFT tiszteletbeli tagja volt. Számos kitüntetést is kapott munkássága elismeréséül. Többek között a Ferenc József-, az orosz Szent Anna-, a belga Lipót-, a bajor Mihály-, a württembergi Frigyes-, a szász Albert-rend és a francia Becsületrend lovagja volt.

Elsődleges szakterülete (mai meghatározással) a demográfia (korabeli nevén: a demológia) volt, továbbá a hozzá kapcsolódó területek kutatása. Vizsgálatai fókuszában az első évtizedekben a halandósági statisztika állt. A XIX. század első két harmadát jellemző magas halandósági ráta a statisztikusok, így Kőrösy figyelmét is a jelenség mögött álló okok – például a szociális rétegződés, a lakásviszonyok, a közegészségügy – feltárására irányította. Tudományos munkásságának meghatározó szerepe volt abban, hogy az 1872-es fővárosi 45 ezrelékes halandósági arány 1906-ra 19 ezrelékre esett vissza. Később a születési arányszámok csökkenése keltette fel az érdeklődését. Úttörő jellegű volt a házasságok termékenységet és a gyermekek életképességét a szülők korával összefüggésben vizsgáló munkája, s kiemelkedő jelentőségű volt a mortalitási táblákhoz ha-

sonlóan megszerkesztett natalitási táblák – a londoni akadémia általi – közreadása. Elsősorban a halandósági, majd a születési statisztikák kapcsán kidolgozta és elsőként alkalmazta a sok témakörben bevált és azóta világszerte elfogadott standardizálás módszerét, s másokkal párhuzamosan felfedezve elkezdte használni az indexszámítást is. A halálozás mutatószámát – a népesség koreloszlásából (előregedettség) adódó – torzító tényezők kizárására bevezette a standardizált halálozási arányszámot. Jelentős szerepe volt a nemzetközileg is összehasonlítható statisztikai táblázatok, a nemzetközi foglalkozási és haláloki nomenklatúra megalkotásában, a népszámlálások feldolgozásának egységessé tételében. Születési és halálozási felvételi lapjai mintaként szolgáltak a kortársak számára. Mindezek mellett a leíró statisztikát összekapcsolta a matematikai (aritmetikai) módszerekkel. A véletlen ingadozások kiküszöbölésére ötéves mozgó átlagokkal simította a viszonylag hosszú idősorokat. Megalkotta a „statisztikai kísérlet” fogalmát, amely a természettudományi kísérlet és a társadalmi élet jelenségeinek tömeges észlelése közötti rokonságra utalt, mivel nézetei szerint a statisztikus a megfigyelt szabályszerűségekből oksági viszonyokat, következményeket tár fel. Összehasonlításai, elemzései igen invenciózusak és módszertanilag is korszerűek voltak.

A hivatal egészségügyi statisztikája, elemzéseinek témaválasztása a hirtelen nagyra növő fővárosban terjedő fertőző betegségek jelenségeihez igazodott. Behatóan vizsgálta a himlő, a diftéria és a kolera terjedésének fővárosi adatsorait, feltárta a terjedés főbb okait. A fertőző betegségek számának elemzése kapcsán kitért az iskolalátogatás, a szűretlen víz elvezetése és a túlnépesedett lakások szerepére. A relatív intenzitási számítás segítségével rámutatott a fertőző betegségek terjedésének szabályszerűségeire, bizonyítva ezzel a himlő elleni védőoltás eredményességét. A megjelent statisztikai eredmények maradandó gyakorlati hatásaként több szakpolitikai intézkedést is hoztak, például ekkor vezették be a hazai himlőoltást. Az 1890. évi berlini nemzetközi statisztikai kongresszuson ismertette a himlőoltás statisztikájának eredményeit. Kutatta a fertőző betegségek és az időjárás, éghajlati viszonyok összefüggéseit is.

Tanulmányainak egy része a szociális jelenségek gyakorlati kérdéseivel foglalkozott, kezdeményezte például a fővárosi munkáslakás-építést, illetve felszólalása nyomán a fővárosi közgyűlés határozata megszüntette a nagyértékű fővárosi telkek könnyelmű, iparpártolás címén való elajándékozását (Lex Kőrösy). Vizsgálta, hogy milyen a közegészségügyi hatása a magasabb házak építésének, foglalkozott továbbá az építési költségek megfigyelésével és statisztikai elemzésével is. Gyakorlatorientált vizsgálataiban fontosnak bizonyult az oktatás- és művelődéssziszteatika, amelyek terén szintén új megközelítéssel állt elő. A korábban tanulóközpontú felvételeket kiterjesztette ugyanis az iskolák, iskolatípusok, sőt, a szülők és azok társadalmi hovatartozásának megfigyelésére, statisztikai alapú elemzésére is. Vizsgálta továbbá a tankötelesek és az iskolát látogatók arányát. Az oktatássziszteatika kapcsán kezdeményezte az anyakönyvek szerkezetének módosítását. Több százezer alsó tagozatos osztályba járó diák tanulmányi eredményét elemezte, aminek során több mint húsz év feldolgozott adatsoraira alapozta megállapításait. Kifejtette például, hogy a nők és a férfiak szellemi teljesítőképességének eltérő sajátosságai milyen összefüggést mutatnak a korabeli népiskolai helyzettel. A statisztikai elemzést a korunkban is használt kompetenciaméréshez hasonlóan a matematika, az irodalom és másodlagosan a föld- és természetismereti tárgyak alapján végezte el.

Figyelmet fordított a gyermekszegénységre, az intézeti szegényházakra, a dologházakra, valamint az intézeten kívül élő szegénységre is. Gyermekenkénti nyilvántartási karton bevezetését javasolta, amely révén követhető lenne, hogy meddig tartózkodnak a gyermekek gyermekmenhelyen, mikortól kerülnek árvaházakba, s milyen egyéb adományok, alapítványok vesznek részt ellátásukban. 1886-ban a főváros felkérésére elkészítette a szegényügyi statisztika tervezetét, amit 1898-ban újabb követett, aminek nyomán 1900-tól havi rendszerességgel megvalósult a Fővárosi Tanács által gondozottakra, segélyezettre kiterjedő adatszolgáltatás, feldolgozás és publikáció. A két tervezet között többször is sort kerített az éjjeli szállók és a túlszűfolt lakások népességének összeírására. A kérdéstről 1905-ben jelent meg összefoglaló kötete *Budapest székesfőváros szegényügye az 1900–1902. években* címmel. A bűnügyi statisztikában is fontos megállapításai születtek. 1870-től felmérte a börtönben élők számát, továbbá 1873-ban a pesti kényszerdologház

fegyenceiről is készített statisztikát. A *Pallas nagy lexikona* ezeknek a felvetéseknek és adatoknak a felhasználásával közölte a bűnügyi statisztikáról írt szócikkét.

Maradandót alkotott a pénzügy- és az árstatisztika módszereinek fejlesztésében is. Az árak idősorára simító eljárást alakított ki. Így például ötéves átlagokat vizsgált a nemzet és az egyén jóléte szempontjából is fontosnak ítélt gabonaárak kapcsán. Foglalkozott államháztartás-statisztikával, az adók gazdasági életre gyakorolt hatásával, s elemezte a bankok, nagyvállalatok, biztosítási társulatok, közlekedési részvénytársulatok eredményeit.

Felfigyelt a nemzetiségi kérdésre is. Az egyik általa vizsgált folyamat a szlovákság hazai térnyerése volt. 1880-ban alapítványt hozott létre ezer koronával, amely azokat a felvidéki tanítókat jutalmazta, akik segítették a magyarosodást. A *Felvidék eltótosodása* című művében a népszámlálások friss eredményei mellett földrajzi, történeti adatokat használt fel, s megállapította, hol húzódik a szlovák–magyar nyelvhatár. A tervek szerint tíz vármegyét felölelő vizsgálatból a Pozsony és Nyitra, valamint a Bars és Hont vármegyékre vonatkozó összegzés látott napvilágot.

Szerkesztője volt a hivatal több közleményének (*Statisztikai Heti Kimutatások, Statisztikai Havi Füzetek, Statisztikai közlemények, évkönyvek, zsebkönyvek, nemzetközi kiadványok*). A hivatal kiadványaiban az 1870 és 1899 közötti időszakban mintegy huszonnyolcezer oldalnyi rendszeres tájékoztatás, kiegészítő elemzés jelent meg, Kőrösynek a Fővárosi Statisztikai Hivatal kötelékében mintegy százhetven publikációja látott napvilágot.

Főbb művei

- ❖ *Előleges jelentés az 1870. évi január elsején történt pesti népszámlálás eredményeiről.* Pest, 1871, Ráth. (szerk.)
- ❖ *Adalékok az árak történetéhez.* Pest, 1873, Fővárosi Statistikai Hivatal.
- ❖ *A budapesti gabonakereskedésnek hanyatlása.* Budapest, 1873, Ráth.
- ❖ *Pestvárosii adó-tanulmányok, az 1871. és 1872. év adatok-alapján.* Budapest, 1875, Ráth.
- ❖ *Pestváros halandósága 1872–1873-ban és annak okai.* Budapest, 1876, Ráth.
- ❖ *Statistique internationale des grandes villes.* I. köt. *Mouvement de la population.* II. köt. *Satistique des finances.* Budapest, 1876–1877, Ráth.
- ❖ Budapest főváros épületei és lakásviszonyai. *Statisztikai Havi Füzetek*, 1877.
- ❖ Észrevételek a halandósági statisztikához. *Nemzetgazdasági Szemle*, 1878. 4. sz. 114–133.
- ❖ *Budapest nemzetiségi állapota és magyarosodása az 1881-diki népszámlálás eredményei szerint.* Budapest, 1882, MTA.
- ❖ *Budapest fővárosa az 1881-dik évben. A népleírás és népszámlálás eredményei.* Budapest, 1881–1883, Ráth.
- ❖ On the Unification of Census Record Tables. *Journal of the Statistical Society of London*, 1885. jubileumi sz. 159–170.
- ❖ *Demológiai tanulmányok.* I. köt. *A szülők korának befolyása a gyermekek halál-okára.* II. köt. *A szülők korának befolyása a gyermekek életerejére.* Budapest, 1889, MTA.
- ❖ *Kritik der Vaccinations-statistik und neue Beiträge zur Frage des Impfschutzes.* Berlin, 1889, Puttkammer & Mühlbrecht.
- ❖ A budapesti zsúfolt lakások állapota. *Statisztikai Havi Füzetek*, 1893. 238. és 239. sz.
- ❖ *A főváros földje.* Budapest, 1893, Grill.
- ❖ *Budapest fővárosa az 1891-ik évben. A népleírás és népszámlálás eredményei.* Budapest, 1894–1898, Grill. (Thirring Gusztávval)
- ❖ *An Estimate of the Degrees of Legitimate Natality as Derived from a Table of Natality Compiled by the Author from his Observations Made at Budapest.* London, 1896, Royal Society.
- ❖ *A himlőoltás véderejéről.* Budapest, 1897, Grill.
- ❖ *Die Natalitäts- und Mortalitätsverhältnisse ungarischer Städte in den Jahren 1878–1895.* Budapest–Berlin, 1897, Grill–Puttkammer & Mühlbrecht. (Thirring Gusztávval)
- ❖ *A Felvidék eltótosodása. Nemzetiségi tanulmányok Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Pest, Gömör, Abauj, Zemplén és Ung megyék területéről.* Budapest, 1898, Grill.
- ❖ *A hitfelekezet, vagyonosság és foglalkozás befolyása a halálokokra.* Budapest, 1898, Grill.
- ❖ *A részvénytársulatok pénzügyi eredményei az utolsó negyedszázad alatt. 1874–1898.* Budapest, 1901, Grill.

- ❖ *Budapest fővárosa az 1901-ik évben. A népleírás és népszámlálás eredményei.* Budapest, 1903–1905, Grill. (Thirring Gusztávval)
- ❖ *Budapest székesfőváros szegényügye az 1900–1902. években.* Budapest, 1905, Grill.

Irodalom

- ❖ Besenyei Lajos: Kőrösy József, az akadémikus. *Területi Statisztika*, 2006. 4. sz. 338–341.
- ❖ Cseh-Szombathy László: A budapesti szegényügy és statisztikája Kőrösy szemléletében a XX. század elején. *Statisztikai Szemle*, 1969. 10. sz. 1140–1147.
- ❖ Demény Pál: Kőrösy József, a demográfus. *Területi Statisztika*, 2006. 4. sz. 330–333.
- ❖ Alexander Emed: A magyar statisztika atyja. Kőrösy József (1844–1906). *Ezredvég*, 2006. 12. sz. 101–102.
- ❖ Hunyadi László: Megemlékezés Kőrösy József halálának 100. évfordulójáról. *Statisztikai Szemle*, 2006. 7. sz. 693–697.
- ❖ Juhász Lajos: A közraktár-kérdés Pesten a XIX. század közepén. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. VIII. köt. Szerk.: Némethy Károly – Budó Jusztin. Budapest, 1940, Budapest Székesfőváros. 60–84.
- ❖ Kalmár Ella: „Folyton hibát keresnek e számításban...” A fővárosi halandóság számítása a város-egyesítés évtizedében. *Kaleidoscope*, 2011. 2. sz. 144–157.
- ❖ Kígyósi Attila: Emlékezés Kőrösy József tiszteletére. XLIII. Statisztikatörténeti Vándorulás. *Statisztikai Szemle*, 2006. 12. sz. 1120–1125.
- ❖ Kígyósi Attila: A Fővárosi Statisztikai Hivatal szervezete és működése a XIX. század utolsó harmadában. *Statisztikai Szemle*, 2007. 8. sz. 715–726.
- ❖ Yossi Korazim-Kőrösy: Kőrösy József a család szemével. *Területi Statisztika*, 2006. 4. sz. 358–360.
- ❖ *Kőrösy József (1844–1906) műveinek válogatott bibliográfiája*. Szerk.: Nemes Erzsébet. Összeáll.: Szalay Márta. Budapest, 2006, KSH Könyvtár és Levéltár.
- ❖ Lencsés Ákos – Rózsa Dávid: Iratok az MTA Statisztikai Bizottságának első évtizedéből. *Statisztikai Szemle*, 2012. 2–3. sz. 188–205.
- ❖ Nemes Erzsébet: Kőrösy József szerepe a Fővárosi (ma Fővárosi Szabó Ervin) Könyvtár megalapításában. *Statisztikai Szemle*, 2007. 10–11. sz. 965–983.
- ❖ Nyitrai Ferencné: Kőrösy József, a metodikus. *Területi Statisztika*, 2006. 4. sz. 333–337.
- ❖ Őri Péter: Gondoskodás és ellenőrzés Kőrösy József munkásságában. *Statisztikai Szemle*, 2006. 12. sz. 1104–1115.
- ❖ Saád József: Kőrösy József. Pályakép: egy klasszikus sikertörténet. *Magyar Szemle*, 1995. 3. sz. 288–303.
- ❖ Saile Tivadar Antal: *Kőrösy József hatása a statisztika fejlődésére*. Budapest, 1927, MTA.
- ❖ Sipos András: Közegészségügy és várospolitikai Budapest 1873–1914. *Statisztikai Szemle*, 1998. 11. sz. 941–959.
- ❖ *Szimyei*. VII. köt. 107–118.
- ❖ Thirring Gusztáv: Kőrösy József emlékezete. *Földrajzi Közlemények*, 1908. 2. sz. 41–49.

ISPÁN ÁGOTA LÍDIA – NÁDUDVARI ZOLTÁN